

beweegt, en van de gesteldheid van het terrein, of er in het spoor al dan niet indrukken van de staart zullen ontstaan. Ik heb helaas niet voldoende op dit verband gelet, toen ik destijds mijn waarnemingen omtrent *Chelonia mydas* op Poeloe Berhala verrichtte.

Vreemde „ripple marks”. — Hoewel men ze eigenlijk geen „levenssporen” kan noemen, wil ik toch even wijzen op de „ripple marks”, die we eens aan het strand van Pantai Tjerman te zien kregen en die zoo geheel afweken van het normale type (fig. 11 & 12). Ik laat het maar liever aan een geoloog van professie over om te verklaren, hoe die merkwaardige polygonale ribbeling is ontstaan. Beide foto's werden op denzelfden dag genomen; het gedeelte van het strand, waar de polygonale ribbeling zich voordeed, was duidelijk slijkeriger (minder zandig) dan de plaats, waar de opname van de normale ribbeling gemaakt werd.

(Wordt vervolgd)

Brastagi, Februari 1941.

J. C. VAN DER MEER MOHR.

LOETOENG (Trachypithecus pyrrhus)

Wanneer SODY (D.T.N. jg. 29, 1, 1940 blz. 15) schrijft dat de loetoeng een heel aparte plaats onder de apen inneemt, dan moet ik hem wel groot gelijk geven. Goed behandelde loetoengs zijn, zooals hij opmerkt, altijd zachtaardige dieren. Ook onder elkaar, in den troep in het wild, is hetzelfde waar te nemen. Nooit zal men de vechtpartijen en eindelooze onderlinge kibbelarijen zien als bij de makaken. De tegenstelling met het gedrag van de gewone grijze Java-aap is dan ook heel groot.

Een jonge loetoeng, een mannetje, hadden wij ruim anderhalf jaar. Was het de eerste weken zeer wild, bijterig en ziek, later knapte het beestje op en hechtte zich zeer aan zijn verzorgers. Het algemeene dieet voor vele in gevangenschap levende dieren in Indië, rijst en pisang, was niet juist gebleken. Van bladeren en knoppen, in het begin vooral van die van vlinderbloemachtigen,

werd het dier in enkele weken volkomen gezond. Kemlandingan (*Leucaena glauca*)-loof en de jonge bloeiwijzen ervan redden het dier het leven.

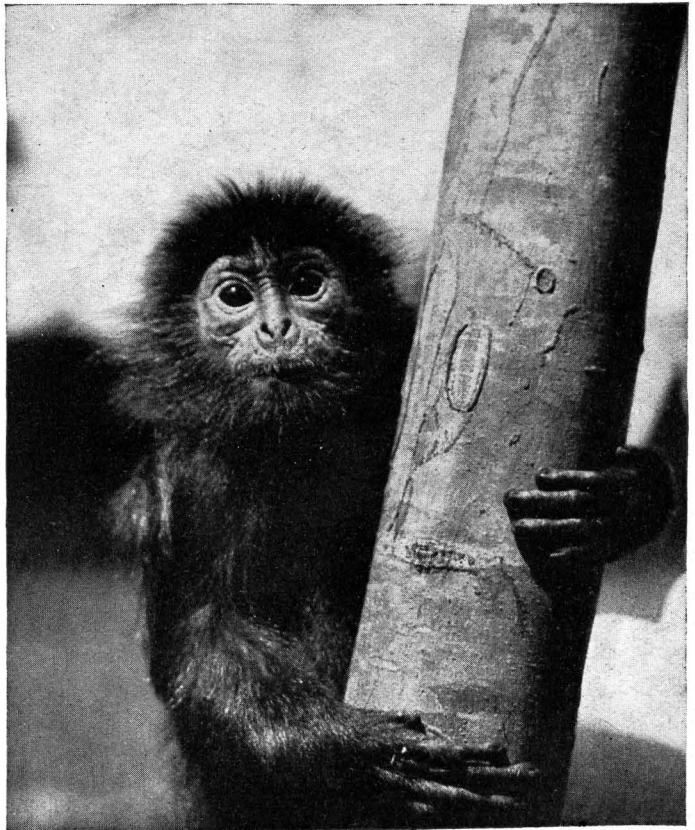

Fig. 1. een der aardigste apensoorten.

Ook in het wild, in de djati-bosschen, wordt dit groenvoer gegeten. Bladeren en knoppen van *Ficus*-soorten zijn eveneens zeer geliefd, evenals de jonge loten van de seroet (*Streblus asper*). Bepaald verzot zijn de dieren — zoowel tamme als wilde — op loof en knoppen van de tamarinde.

Fig. 2. Op de wandeling.

Overigens wordt van alle mogelijke boomsoorten en planten gesnoept.

Te vermelden valt, dat ons tamme exemplaar op een wandeling eens een volledig maal verorberde van de aan wit melksap rijke knoppen van het wel giftige onkruid *Euphorbia geniculata*, dat het met bossen uit den grond rukte. Op ouderen leeftijd at het van alles, ook pisangs, maar bladeren en bloemknoppen bleven het hoofdvoedsel.

Met dit dier hadden wij een geheel andere ervaring dan SODY schrijft. Na de eerste periode van ziekte hechte het zich sterk aan mijn vrouw, en daarna aan de andere leden van het huisgezin. Goede maatjes werd het met den hond en de katten. Kwam echter een vreemde hond of kat het

erf op, dan werd deze indringer ontvangen met karakteristieke waarschuwingss-kreten. Van vreemd bezoek, vooral van mannelijke kennissen, moest het niets hebben. Het dier hadden wij in huis, waar het vrij rondliep, zindelijk gekregen, doch — wellicht uit angst en opwinding — werd deze goede gewoonte dan verzaakt.

Ook te oordeelen naar een exemplaar dat kennissen bezaten, is de loetoeng wel een der aardigste apensoorten. Ik geloof dat de wijze waarop dieren in gevangenschap worden gehouden zeer van invloed is op hun gedragingen. Te oordeelen naar het gedrag van verschillende vogels, apen en eekhoorns, kunnen dieren die in halve vrijheid leven, het aanhankelijkst en aardigst worden. Bij de

loetoeng is dit wel heel duidelijk. Zelfs jonge dieren van deze soort kwijnen weg wanneer zij aan een touw of ketting worden vastgelegd.

Onze aap sliep 's nachts op het dak.

Evenals bij andere apen moet de „opvoeding” soms met straffe hand geschieden. Maar zelfs na een flinke tuchtiging kwam het dier na eenige oogenblikken terug om aangehaald te worden. Het was niet „wraakzuchtig” en toonde zijn tanden nooit. Ons exemplaar speelde en sprong rond in de boomen op het erf en was zóó aan zijn verzorgers gehecht, dat hij deuren van kamers open trok of zelfs de klink van een enkele deur neerdruckte door er aan te gaan hangen of er op te springen om maar gezelschap te hebben. Na de eerste mislukte pogingen werd dit laatste echter nooit bij de goed sluitende deuren en ramen geprobeerd.

In tegenstelling met SODY, zou ik de loetoeng bepaald speelsch willen noemen. Dolgraag ravotte onze loetoeng met zijn verzorgers; het beet nooit door en als hij beet, gebeurde dat alleen uit speelschheid.

Voedsel wordt, telkens bij kleine beetjes tegelijk, bijna den geheelen dag door gezocht, terwijl het dier zeer veel behoefte aan slaap heeft. Ook in de gedurende den oostmoesson kaal staande djatiboschen kan men op de warmste uren van den dag loetoengs in het wild in allerlei houdingen zien rusten in de schaduwrijke kronen, zooals in die van de pilang (*Acacia leucophloea*). Overigens zou ik speelschheid juist een sprekende karaktertrek willen noemen. Uit speelschheid worden deze apen in het wild soms schadelijk in jonge djaticulturen, wanneer zij uit den treure in de jonge boompjes klimmen, deze ombuigen en zich uit den top op den grond laten vallen; daarbij worden bladeren en de eindscheut vaak uit een soort baldadigheid afgebeten of afgerukt.

Het lukte mij bij een dergelijk vernielzuchtig spel een momentopname te maken van onze loetoeng in lage takken van een regenboom, juist op het oogenblik dat het beest zich met afgerukte twijgen of bladeren in bek en pooten op den grond zou laten vallen. De groote sprongen, die hierbij vertoond worden, zijn bewonderenswaardig zuiver uitgemikt. Het was een aardige gewoonte om met ons mee te wandelen — meestal niet door kruinen van boomen maar op den grond achter ons aan —, vaak krijgertje spelend met den hond! Zoozeer hield onze loetoeng van spelen, dat hij vaak met opzet streken uithaalde om toch maar aandacht te trekken.

De groei is heel langzaam. Toen wij het dier een jaar hadden en het ongeveer 1½ jaar oud moet zijn geweest, mat het 86 cm totaal, waarvan 49 cm op de staart

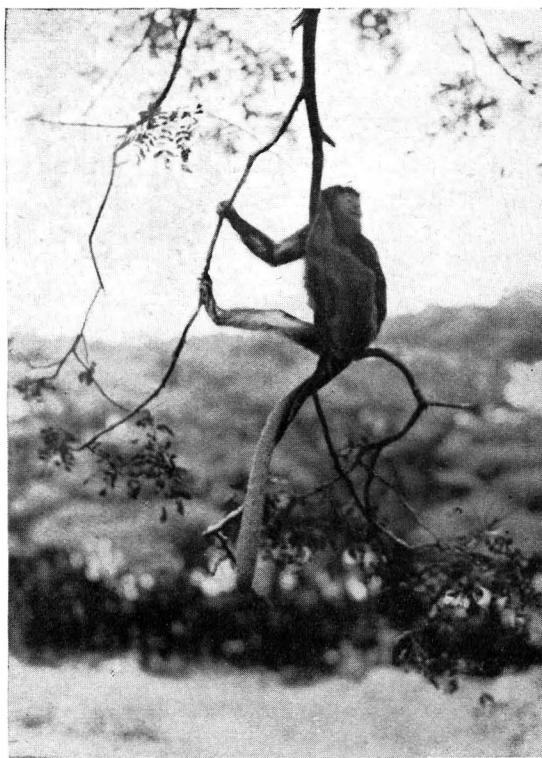

Fig. 3. Rusthouding.

kwam en het was toen nog geen 5 centimeter gegroeid. Waarschijnlijk hebben oude exemplaren met de zilvergrijze bakkebaarden, kuif en rugvacht een hoogen leeftijd! Grappig was eens een ontmoeting met een grijze Java-aap, een groot mannetje. Zonder vrees werd de makaak door de kleinere loetoeng in de boom-

Fig. 4. Het vernielzuchtig spel.

Het viel mij op, dat de loetoeng hier in de djatibosschen zich veel minder luidruchtig gedraagt als in Zuid-Sumatra. Het krijschende geroep „èch — hò” van de oude mannetjes van de tjingkoek, zooals de loetoeng in Zuid-Sumatra ook wel genoemd wordt, zal men in de djatibosschen van Midden-Java niet zoo doordringend en duidelijk kunnen hooren.

De oranjekleurige jongen behouden hun jeugdkleed in Zuid-Sumatra langer. Overigens lijken de beide zwarte slankapen zeer veel op elkaar, ook in gedrag.

Zouden we hier te maken hebben met twee rassen van één zelfde soort?

Tjepoe, Januari 1941.

F. W. RAPPAARD.

Naschrift. — Op Java komen twee verschillende rassen van den loetoeng voor; het W.-Javaansche ras heet *T. pyrrhus sondaicus* (ROB. & KL.) en werd van Tjibodas (Gedeh) beschreven; de typische subspecies *T. p. pyrrhus* (HORSEF.) zou tot Oost-Java beperkt zijn.

Sumatra wordt, voorzoover bekend is, eveneens door twee verschillende rassen bewoond, die echter geen van beide met de Javaansche overeenstemmen. Het is dus inderdaad niet te verwonderen dat deze rassen zich verschillend gedragen.

Over het eigenaardige jeugdkleed van den loetoeng is in dit tijdschrift reeds 't een en ander vermeld door Mej. KEERS en DAMMERMAN (zie D. T. N. 23, 1934, blz. 225-226).

Red.

kruinen nagezeten, en even aan den staart getrokken. Beiden schrokken blijkbaar van elkaar, want zij vluchtten daarna ieder een anderen kant uit. Minder goed slaagde een proef, waarbij onze tamme loetoeng werd los gelaten bij een troep van zijn soortgenooten. Een groot wild mannetje kwam krijschend dreigend op den tamme af, die toen angstig wegrende en zijn toevlucht zocht op onze oude Ford. Daarbij naderde de „wildeman” ons op enkele meters afstand.

Toen wij later onze loetoeng weg moesten doen — wij zouden de plaats voor langeren tijd verlaten — hebben wij hem dan ook in een afgelegen boschgedeelte losgelaten, waar in de buurt geen troepen te bekennen waren. Slechts door vol gas te geven konden wij hem op de boschsleuf achter laten, hopen dat hij zijn weg in de bosschen zou vinden.

Op dat moment schatte ik den ouderdom op 2 jaar. Maar volwassen was het dier nog lang niet, ofschoon de zilvergians op kuif en rug zich al begon af te teekenen.